

Julia Szychowska

**PRZEMOC W RODZINIE
JAKO ISTOTNY PROBLEM SPOŁECZNY**

Wprowadzenie

Przemoc w rodzinie jest zjawiskiem interdyscyplinarnym. Można na nią spojrzeć z perspektywy moralnej, kryminologiczno-prawnej, psychologicznej, społecznej, a nawet politycznej. Perspektywa moralna ujmuje przemoc jako zło i zakłada, że sumienie powinno powstrzymywać sprawców przed krzywdzeniem innych, a świadków motywować do pomagania ofiarom. Z perspektywy kryminologiczno-prawnej przemoc to czyn karalny podlegający sankcjom uzależnionym od stopnia nasilenia działań sprawcy. Psychologiczne spojrzenie na przemoc zwraca uwagę na bezradność ofiary i odsłania mechanizmy wewnętrzne i sytuacyjne sterujące przemocą oraz złożone interakcje między sprawcą i ofiarą (wiedza o tych interakcjach odgrywa kluczową rolę w procesie pomagania). Z perspektywy społecznej zwracamy natomiast uwagę na czynniki zawarte w obyczajach i postawach społecznych, które mogą sprzyjać przemocy lub ją usprawiedliwiać, przy tym rozumienie tego zjawiska podlega fluktuacjom wywołanym zmianą sytuacji społecznej¹.

Przemoc w rodzinie w aspekcie definicyjnym

Pojęcie przemocy dotyczy wielu obszarów funkcjonowania człowieka; można wskazać m.in. przemoc w rodzinie, przemoc wobec dzieci, autodestrukcję,

¹ *Przemoc w rodzinie w ujęciu interdyscyplinarnym*, red. E. Gruza, Warszawa 2022, passim.

przemoc w środowisku pracy, cyberprzemoc, przemoc instytucjonalną, symboliczną².

Od XVIII wieku nierówny podział władzy między kobietami i mężczyznami uzasadniano m.in. różnym potencjałem przemocy (czyli skłonnością do zachowań przemocowych). Gotowa do użycia przemocy władza koncentrowała się po stronie mężczyzn, podczas gdy kobiety miały gasić męską tendencję do stosowania przemocy poprzez podporządkowywanie się im³. Patriarchat nie pozwalał kobietom wyrażać sprzeciwu wobec przemocy ze strony sprawców. Dzieci nie miały prawa sprzeciwić się rodzicom.

Przemoc jest zjawiskiem globalnym. W Europie wskaźniki występowania przemocy są wysokie, a kobiety to grupa szczególnie narażona na wiktymizację⁴. Śmiertelność dzieci wynikająca z przemocy domowej w wieku do lat 5 w krajach afrykańskich wynosiła 17 na 100 000 dzieci. Rada Europy w latach 80. mobilizowała państwa członkowskie do przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie. W 2002 r. WHO opublikowała *Światowy raport o przemocy i zdrowiu*⁵. Konieczne było wprowadzenie rozwiązań pozwalających eliminować to zjawisko.

Jak wskazuje Krystyna Kmiecik-Baran, zazwyczaj definicje przemocy biorą pod uwagę trzy zasadnicze kryteria: rodzaj zachowania, intencje sprawcy i skutki przemocy⁶. Przykładem takiej definicji może być formuła zaproponowana przez Tomasza Szlendaka, który określa przemoc w rodzinie jako przemyślane, intencjonalny akt agresji, którego celem jest wyrządzenie krzywdy drugiej osobie (członkowi rodziny)⁷.

Ogólnie jednak trudno jest wskazać definicję, która precyzyjnie oddawałaby, czym jest przemoc w rodzinie. Trudności w definiowaniu zjawiska przemocy w rodzinie podnosi wielu autorów, w tym znawczyni tej tematyki Irena Pospiszyl. Autorka zwraca uwagę, że w literaturze przedmiotu zazwyczaj o przemocy mówi się wówczas, gdy spełnione są dwa zasadnicze warunki, z których pierwszym jest intencjonalność (przemoc służy realizacji celów sprawcy), zaś drugim nierównowaga sił pomiędzy sprawcą przemocy a jej ofiarą (przemoc wiąże się z wykorzystaniem przewagi fizycznej, emocjonalnej, społecznej czy finansowej nad

² W. Jedlecka, *Formy i rodzaje przemocy*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie” 2017, nr 11, s. 16–27.

³ J. Helios, W. Jedlecka, *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, Wrocław 2017, s. 45–46.

⁴ *Przemoc wobec kobiet. Badanie na poziomie Unii Europejskiej*, Luksemburg 2014, s. 9–10.

⁵ World Health Organisation, *World report on violence and health*, Geneva 2020, https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary_en.pdf (dostęp: 21.12.2021).

⁶ K. Kmiecik-Baran, *Przemoc wobec dzieci – diagnoza i interwencja*, w: *Przemoc dzieci i młodzieży w perspektywie polskiej transformacji ustrojowej*, red. J. Papież, A. Płukis, Toruń 1998, s. 364–365.

⁷ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2010, s. 274.

ofiara, aby wymusić na niej określone zachowanie). I. Pospiszyl zauważa jednocześnie, że definiując przemoc, należy wyakcentować przede wszystkim podstawowy jej aspekt w relacjach międzyludzkich, którym jest szkodliwość samej przemoc, fakt, iż przemoc krzywdzi drugą osobę⁸. I. Pospiszyl definiuje przemoc w następujący sposób: „są to wszelkie i nieprzypadkowe akty godzące w osobistą wolność jednostki lub przyczyniające się do fizycznej, a także psychicznej szkody osoby, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnej relacji”⁹.

Definicje przemoc można odnaleźć w różnych dokumentach formalnych. WHO (World Health Organization) definiuje przemoc jako „celowe użycie siły fizycznej lub władzy, sformułowane jako groźba lub rzeczywiście użyte, skierowane przeciwko samemu sobie, innej osobie, grupie lub społeczności, które prowadzi do wysokiego prawdopodobieństwa spowodowania obrażeń cielesnych, śmierci, szkód psychologicznych, wad rozwoju lub braku elementów niezbędnych do normalnego życia i zdrowia”¹⁰. Definicja ta podkreśla celowość (intencjonalność) przemoc, wykorzystanie przewagi przez sprawcę oraz negatywne skutki, które dotyczą osoby w ten sposób krzywdzone.

Przemoc w rodzinie jest także określona w polskich dokumentach prawnych. W ustawie o przeciwdziałaniu przemoc w rodzinie czytamy, że przemoc to „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członka rodziny, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, netykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”¹¹. Przy tym za „członka rodziny” uznaje się osobę spokrewnioną lub niespokrewnioną, pozostającą w faktycznym związku ze sprawcą, wspólnie zamieszkującą i gospodarującą¹².

Należy zaznaczyć, iż przemoc domowa to przemoc zachodząca między osobami zamieszkującymi wspólne gospodarstwo domowe, ale niekoniecznie ze sobą spokrewnionymi lub formalnie związanymi (jak np. konkubent). Natomiast określenie „przemoc w rodzinie” wskazuje na przemoc w kręgu rodzinnym, np. w relacji matka – dziecko. W polskim piśmiennictwie terminy te często są stosowane zamiennie, natomiast w literaturze anglojęzycznej wyraźnie wyodrębnia się przemoc domową (z ang. *domestic violence*), która jest pojęciem szerszym, od przemoc w rodzinie (z ang. *family violence*). Przemoc domowa (w odróżnieniu

⁸ I. Pospiszyl, *Razem przeciw przemoc*, Warszawa 1999, s. 16.

⁹ I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994, s. 14.

¹⁰ World Health Organization, *World report on violence...*, s. 4.

¹¹ Zob. art. 2 pkt 2 ustawy z dn. 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemoc w rodzinie (t.j. Dz.U. 2021, poz. 1249) (dalej: u.p.p.r.).

¹² Zob. art. 2 pkt 1 u.p.p.r.

od przemocy w rodzinie) dotyczyć może zatem nie tylko współmałżonka, rodziców, dzieci czy innych spokrewnionych osób, ale także konkubentów czy współlokatorów¹³.

Należy również podkreślić, że stosowanie przemocy wobec osoby bliskiej jest przestępstwem i jako takie zostało spenalizowane w polskim prawie karnym. Zgodnie z zapisami kodeksu karnego za „znęcanie się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny”¹⁴ grożą określone sankcje karne. Za „zwykłe” znęcanie się nad osobą bliską sprawcy grozi sankcja od 6 miesięcy do 8 lat pozbawienia wolności. Jeśli „znęcanie się” połączone jest ze stosowaniem „szczególnego okrucieństwa”, sprawca może zostać ukarany karą pozbawienia wolności od 1 roku do 10 lat. Natomiast w sytuacji, gdy osoba pokrzywdzona w następstwie doznanej przemocy targnie się na własne życie, sprawcy grozi kara od 2 do nawet 12 lat pozbawienia wolności¹⁵.

Mimo że stosowanie przemocy jest przestępstwem zagrożonym określoną sankcją karną, w naszym kraju (ale i na świecie) wciąż jeszcze dochodzi do licznych aktów znęcania się nad osobami bliskimi.

Cechy, rodzaje i formy zjawiska

W literaturze przedmiotu wyodrębnia się różne rodzaje i formy przemocy w rodzinie, a także określone cechy tego zjawiska.

Podstawowe cechy przemocy domowej to:

- intencjonalność – która oznacza, że przemoc czy agresja jest zawsze celowa i wymierzona w ofiarę;
- nierównowaga sił – zazwyczaj agresor jest silniejszy fizycznie i psychicznie, a często też posiada wyższą pozycję w społeczeństwie. Stosowana wobec „słabszej” ofiary przemoc domowa sprawia, że osoba ta ma coraz niższe poczucie własnej wartości, co daje sprawcy większą kontrolę na nią;
- naruszana jest godność drugiej osoby, odbierane są jej prawa – przykładem może być poniżanie, rzucanie obelg, zamykanie w domu, zakaz wyjścia bez wyraźnej zgody agresora, zabieranie wypłaty, ograniczanie kontaktów z rodziną i przyjaciółmi, bicie;

¹³ Za: A. Witkowska-Paleń, *Sprawcy przemocy w rodzinie. Uwarunkowania, okoliczności i konsekwencje stosowania przemocy*, Rzeszów 2019, s. 19.

¹⁴ Zob. art. 207 § 1 ustawy z dn. 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2021, poz. 2054) (dalej: k.k.).

¹⁵ Zob. art. 207 § 1–3 k.k.

- powoduje cierpienie i szkodę – przemoc zawsze wiąże się z negatywnymi skutkami odczuwanymi przez osobę krzywdzoną. Przemoc powoduje bowiem cierpienie fizyczne oraz psychiczne ofiary, może prowadzić do uszczerbku na zdrowiu, lęku przed kontaktami społecznymi, utraty pracy, braku środków na swoje utrzymanie itd.¹⁶

**Tabela 1. Formy przemocy, ich przejawy i efekty
(widoczne lub nie objawy doznanej przemocy)**

Formy przemocy	Przejawy	Efekty (objawy doznania przemocy)
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Przemoc fizyczna	Szarpanie, kopanie popychanie, obezwładnianie, duszenie, odpychanie, przytrzymywanie, policzkowanie, szczypanie, bicie otwartą ręką, pięściami, różnymi przedmiotami, przypalanie papierosem, topienie, polewanie substancjami żrącymi, użycie broni, pozostawienie w niebezpiecznym miejscu, nieudzielenie niezbędnej pomocy itp.	Bezpośrednie: uszkodzenia ciała, w tym: urazy, rany, złamania, stłuczenia, zadrapania, siniaki, poparzenia; Pośrednie, będące efektem powikłań i stresu, np.: zespół stresu pourazowego, życie w chronicznym stresie, poczuciu zagrożenia, strachu, lęku, napady paniki, bezsensowność, zaburzenia psychosomatyczne.
Przemoc psychiczna	Wyśmiewanie opinii, poglądów, przekonań, religii, pochodzenia, narzucanie swojego zdania, poglądów, stałe ocenianie, krytyka, wmawianie choroby psychicznej, izolowanie, kontrolowanie, ograniczanie kontaktów z innymi ludźmi, wymuszanie posłuszeństwa i podporządkowania, ograniczanie snu, pożywienia i schronienia, wyzywanie, używanie wulgarnych epitetów, poniżanie, upokarzanie, zawstydzanie, stosowanie gróźb, szantażowanie itp.	Zniszczenie poczucia mocy sprawczej ofiary, jej poczucia własnej wartości i godności, uniemożliwienie podjęcia jakichkolwiek działań niezgodnych z zasadą posłuszeństwa, osłabienie psychicznych i fizycznych zdolności stawiania oporu oraz wyrobienie przekonania o daremności jego stawiania, odizolowanie od zewnętrznych źródeł wsparcia, całkowite uzależnienie ofiary od prześladowcy, stały strach i utrata nadziei, choroby psychosomatyczne, ciągły stres, zaburzenia snu itp.

¹⁶ J. Hołub, *Beze mnie jesteś nikim: przemoc w polskich domach*, Wołowiec 2021, s. 11–12.

1	2	3
Przemoc seksualna	Gwałt, wymuszanie pożycia seksualnego, nieakceptowanych pieśszcot i praktyk seksualnych, zmuszanie do seksu z osobami trzecimi, sadyzm w pożyciu, wyśmiewanie wyglądu ciała i krytyka zachowań seksualnych itp.	Obrażenia fizyczne, ból i cierpienie, obniżona samoocena i niskie poczucie własnej wartości, utrata poczucia atrakcyjności i godności, zaburzenia seksualne, oziębłość, zamknięcie się (lęk, strach, unikanie seksu), uogólniona niechęć i obawa wobec przedstawicieli płci sprawcy przemocy itp.
Przemoc ekonomiczna	Okradanie, zabieranie pieniędzy, niełożenie na utrzymanie, uniemożliwianie podjęcia pracy zarobkowej, niezaspokajanie podstawowych materialnych potrzeb rodziny, szantażowanie, zaciąganie długów i kredytów bez zgody współmałżonka, zmuszanie do zaciągania pożyczek, uniemożliwianie korzystania z pomieszczeń niezbędnych do zaspokajania potrzeb (kuchnia, łazienka) itp.	Całkowita zależność finansowa od partnera, niezaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych, bieda, zniszczenie poczucia własnej godności i wartości, znalezienie się bez środków do życia.

Źródło: Zespół Stowarzyszenia „Niebieska Linia”, *Rodzaje przemocy*, <http://www.niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/8-rodzaj-przemocy> (dostęp: 20.02.2022).

Według S.D. Herzberga do głównych rodzajów przemocy w rodzinie zaliczamy: przemoc małżeńską (tu także przemoc wśród partnerów związku nieformalnego, tzw. konkubentów), przemoc nad dzieckiem, przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych, przemoc wśród rodzeństwa oraz coraz częściej spotykaną przemoc dzieci wobec rodziców¹⁷.

W obrębie wskazanych wyżej rodzajów przemocy wyróżnia się też przemoc chłodną i przemoc gorącą. Przemoc chłodna to rodzaj złego traktowania według wyuczonego wzoru postępowania. Agresor tłumaczy swoje zachowanie chęcią zemsty za krzywdy, których doświadczył. Potrafi tłumić emocje, neguje osobistą odpowiedzialność za wyrządzone krzywdy. Wobec dzieci taka przemoc może przyjąć formę surowego wychowania – jest ono uzasadniane chęcią wychowania dziecka na „porządnego człowieka”, a nie gniewem wobec zachowania dziecka i „przelewaniem” złych emocji na bezbronnych członków rodziny¹⁸.

¹⁷ S.D. Herzberg, *Przemoc domowa: perspektywa psychologii społecznej*, Warszawa 2002, s. 50–53.

¹⁸ J. Mazur, *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002, s. 35–88.

Przemoc gorąca wg Wioletty Jedleckiej to „wybuch niemożliwych do powstrzymania uczuć gniewu i wściekłości, który prowadzi w rezultacie do aktów przemocy i agresji. Przemoc gorąca charakteryzuje się złością, gniewem, furią. Towarzyszą jej przeróżne formy ekspresji, krzyki, wyzwiska, obelgi, rękoczynny, impulsywne zachowania, gwałtowne zadawanie bólu. Opiswany rodzaj przemocy szybko się pojawia i równie szybko znika”¹⁹.

Przemoc w rodzinie przybiera różne formy, które często współwystępują ze sobą. Podstawowe formy przemocy to: przemoc fizyczna, psychiczna (inaczej emocjonalna), ekonomiczna, seksualna, zaniedbanie oraz cyberprzemoc. Szczegółową charakterystykę poszczególnych form przemocy zawarto w tabeli 1.

Istnieją także inne formy przemocy w rodzinie, jak chociażby zaniedbanie oraz coraz powszechniejsza w dobie rozwoju technologii cyfrowych – cyberprzemoc.

Zaniedbanie często „nazywane jest ukrytą formą przemocy. Zaniedbywaniem jest niezaspokajanie podstawowych potrzeb biologicznych i psychicznych dzieci. Może ono się zacząć już w okresie życia płodowego, kiedy matka prowadzi niehigieniczny tryb życia. Zaniedbywanie ma także miejsce wówczas, gdy dziecko ma zaspokojone potrzeby o charakterze biologicznym, ale nie ma zagwarantowanej prawidłowej stymulacji poznawczej. Skrajnym przypadkiem zaniedbania są coraz liczniejsze w ostatnich latach przypadki porzucenia dziecka z narażeniem go na utratę zdrowia, a nawet życia”²⁰. Zaniedbanie może też dotyczyć innych osób niesamodzielnych i zależnych od sprawcy, np. osób starszych, których ten jest opiekunem w chorobie i niedołężności. Chodzi tu m.in. o niezapewnienie seniorowi podstawowych środków do życia, w tym pożywienia, ubrania, artykułów higienicznych, leków i innych niezbędnych do egzystencji środków. Zaniedbanie seniora może też wiązać się z jego porzuceniem i zaniechaniem sprawowania opieki²¹.

Cyberprzemoc jest ściśle związana z rozwojem technologii informatycznych na przełomie XX i XXI wieku. Internet daje nieograniczone możliwości przesyłania danych oraz odbierania ich, jednak są też ciemne strony takich transmisji, jak chociażby *cyberbullying*. Portal Era Informatyki jako techniki cyberprzemocy wymienia²²:

- nękanie, grożenie, straszenie przez telefon, SMS-y;
- publikowanie obrażających lub wulgarnych postów i komentarzy, hejt;
- wykluczanie z grona znajomych, np. na portalach społecznościowych;
- rozsyłanie wyśmiewających lub obraźliwych treści na czyjś temat;
- publikowanie ośmieszających lub upokarzających zdjęć (także fotomontaży);

¹⁹ W. Jedlecka, *Formy...*, s. 26.

²⁰ M. Borowski, *Przemoc w rodzinie*, <http://www.korzan.edu.pl/konferencja/referaty/borowski.pdf> (dostęp: 23.01.2022).

²¹ B. Tobiasz-Adamczyk i in., *Zaniedbywanie i samozaniedbywanie wśród osób starszych w opinii pracowników socjalnych i medycznych*, „Gerontologia Polska” 2008, t. 16, nr 3, s. 170.

²² <https://www.erainformatyki.pl/cyberprzemoc.html> (dostęp: 24.01.2022).

- włamania na konta cudzych serwisów społecznościowych oraz publikowanie tam własnych treści;
- podszywanie się pod inne osoby;
- *sexting* – czyli przesyłanie zdjęć o tematyce seksualnej, pornograficznej.

Ten rodzaj przemocy ma także swoje konsekwencje i skłania osobę dręczoną do przeżywania bardzo negatywnych emocji: strachu, lęku, złości, gniewu, frustracji. Ponadto prowadzi do poczucia bezradności, spadku samooceny i pewności siebie, problemów ze snem i koncentracją uwagi. Sprzyja nasileniu izolacji społecznej, nastrojom depresyjnym, a nawet myślom lub próbom samobójczym²³. *Cyberbullying*, choć pozornie dotyczy głównie anonimowych internautów w sieci czy też przejawia się jako agresja rówieśnicza wśród dzieci i młodzieży, jest coraz częściej stosowany wobec członków rodziny. Ta forma przemocy wobec osób najbliższych „obejmować może włamania na konta e-mail i na portalach społecznościowych, manipulowanie informacjami lub zamieszczanie w sieci informacji dyskredytujących ofiarę, kradzież danych i podszywanie się pod ofiarę, a także nagrywanie rozmów, filmowanie bez zgody i wiedzy osób poszkodowanych, wprowadzanie do telefonów komórkowych aplikacji do śledzenia członka rodziny itp.”²⁴.

Do zjawisk związanych z przemocą domową można także zaliczyć pewne specyficzne zachowania sprawców przemocy (np. rodziców wobec dziecka), jak np. *gaslighting*. *Gaslighting*, którego nazwa pochodzi z filmu *Gaslight – gasnący płomień* z 1944 roku, ukazującego ten rodzaj zachowania, jest aktem manipulacji, formą przemocy psychicznej. Ogólnie może ona zdarzyć się w relacji z rodzicami, rodzeństwem, szefem czy przyjaciółką, jednak najbardziej dotkliwa jest w relacji romantycznej. Oprawca wmawia ofierze chorobę psychiczną, manipuluje nią, kwestionuje jej pamięć, zaprzecza słowom ofiary, sugeruje innym, że ofiara ma problemy emocjonalne itp. Na skutek manipulacji ze strony sprawcy ofiara traci wiarę we własne doświadczenia, kwestionuje swój zdrowy rozsądek, nie ufa samej sobie²⁵.

Fazy przemocy domowej oraz jej przyczyny i skutki

Jedną z najbardziej znanych teorii opisujących proces przemocy domowej jest teoria amerykańskiej psycholog i badaczki Lenore E. Walker z 1979 r., która na podstawie wieloletniej pracy z pacjentkami – ofiarami przemocy ze strony

²³ *Cyberprzemoc – czym jest? Rodzaje, skutki, objawy cyberprzemocy. Co grozi za cyberbullying?*, <https://www.era.informatyki.pl/cyberprzemoc.html> (dostęp: 24.01.2022).

²⁴ A. Witkowska-Paleń, *Sprawcy przemocy...*, s. 30.

²⁵ H. Gadomska, *Gaslighting. Najokrutniejsza i najbardziej wyrafinowana forma przemocy*, <https://www.focus.pl/artykul/najsubtelniejsza-i-najokrutniejsza-forma-przemocy-gaslighting-to-pojecie-lepiej-znac> (dostęp: 08.01.2022).

partnerów życiowych sformułowała teorię cykliczności procesu przemocy domowej, wyróżniając trzy jego fazy: narastania napięcia, ostrej przemocy i miesiąca miodowego.

W pierwszej fazie agresor staje się coraz bardziej konfliktowy. Stopniowo przestaje nad sobą panować. Każdy drobiazg wyprowadza go z równowagi, jest drażliwy, ciągle spięty i poirytowany, swoje emocje wyładowuje na partnerce: może ją poniżać, krytykować. Sprawia wrażenie, jakby nie panował nad swoim gniewem. Generalnie wszystko, nawet najbardziej błahy „problem”, jest pretekstem do wszczęcia awantury. W tej fazie partner może nadużywać alkoholu, przyjmować narkotyki lub inne substancje odurzające.

Drugą fazę charakteryzuje nieprzewidywalność. Napięcie, które narastało w partnerze, znajduje upust. Oprawca stosuje groźby, dochodzi do wybuchów agresji, przemocy fizycznej w każdej możliwej postaci. Wybuch gniewu mogą wywołać drobiazgi, np. pozostawienie jakiejś rzeczy w danym miejscu, opóźnienie posiłku. Gdy dojdzie do eskalacji przemocy i napięcie opadnie, nastaje tzw. miesiąc miodowy.

W momencie, kiedy sprawca wyładował już swoje emocje i wie, że przekroczył różne granice, zmienia się w zupełnie inną osobę. Padają obietnice zmian, gorące przeprosiny, usprawiedliwienia własnego zachowania. Sprawca zabiega o względy osoby skrzywdzonej dopóty, dopóki ofiara nie wróci do domu (jeśli wcześniej go opuściła w obawie przed agresorem), nie wycofa zeznań na policji lub pozwu rozwodowego. W tej fazie sprawca przemocy zaczyna okazywać skruczę, ciepło i miłość. Przynosi kwiaty, prezenty, zachowuje się tak, jakby przemoc nigdy nie miała miejsca. Dbą o ofiarę, spędza z nią czas, utrzymuje satysfakcjonujące kontakty seksualne itp. Przemocowcy stosują *hoovering*, czyli tzw. zasysanie. Działają w taki sposób, by odzyskać drugą połówkę po zerwaniu, uzależnić ją od siebie, przywołują pozytywne wspomnienia, dosłownie wytwarzają poczucie winy i powinności wobec siebie. Im bliżej jest druga osoba, tym mniej empatyczni się stają, dają z siebie coraz mniej. Faza miodowego miesiąca jednak mija i znowu pojawia się faza narastania napięcia. Prawdziwym zagrożeniem, jakie niesie ze sobą ta faza, jest to, że przemoc w następnym cyklu jest jeszcze gwałtowniejsza. Cykle takie mogą trwać przez wiele lat, przy czym zwykle skracają się fazy „miodowego miesiąca”, a wydłużają i bardziej dramatycznie przebiegają fazy narastania napięcia i gwałtownej przemocy. To, co kiedyś było w fazie „miodowego miesiąca” przyjemnością, z biegiem czasu przekształca się w unikanie przykrości, bólu i cierpienia. Po pewnym czasie faza miodowego miesiąca zanika całkowicie i pozostają tylko dwie pierwsze następujące po sobie cyklicznie fazy²⁶.

²⁶ Za: J. Hołub, *op. cit.*, s. 38–39.

Jeśli mowa o fazach przemocy domowej, należy tutaj wspomnieć o tzw. spirali przemocy. Według tej koncepcji zachowania agresywne mają tendencję do utrwalania się i nasilania pod wpływem wcześniejszych aktów przemocy. Badania nad hipotezą *katharsis* wykazały, że chociaż agresja może powodować obniżenie napięcia fizjologicznego u sprawcy przemocy, to jednak ogólny poziom jego agresji w stosunku do ofiary rośnie. Badacze wskazują na kilka przyczyn pojawienia się owej spirali przemocy. Jedną z nich jest założenie, że na spadek napięcia występujący po akcie agresji może funkcjonować w odczuciu sprawcy jako swoista nagroda, która z kolei utrwała zachowanie przemocowe na zasadzie warunkowania sprawczego. Spirala przemocy może także wynikać z mechanizmu nadawania przez agresora negatywnych cech ofierze w celu uzasadniania swojego zachowania. Agresja jest sprzeczna z normami moralnymi w większości kultur, zatem jej stosowanie musi zostać uzasadnione²⁷.

Luis A. Arias, szef „Niebieskiej Linii” działającej w ramach Instytutu Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, twierdzi, że nikt nie rodzi się przemocowcem. Najczęściej jest tak, że przemocowców samych kiedyś krzywdzono lub byli świadkami przemocy, a agresja może być dla nich sposobem rozwiązywania problemów. Nie potrafią inaczej reagować, gdyż nie mają alternatywnych wzorców zachowań²⁸.

Sami sprawcy przemocy też różnią się między sobą. Danuta Rode, prowadząc badania wśród skazanych z art. 207 k.k. (a więc za znęcanie się nad osobą bliską), podzieliła sprawców przemocy na 4 grupy: reaktywnie-agresywnych, o niskich kompetencjach zaradczych, psychopatyczno-odwetowych oraz z dużym potencjałem przystosowawczym. Pierwszy typ charakteryzuje się porywcznością, impulsywnością i brakiem kontroli nad zachowaniem i emocjami. Po wybuchu agresji zachowuje się w taki sposób, by zatrzymać przy sobie ofiarę. Przemocowcy o niskich kompetencjach zaradczych nie zdają sobie sprawy z tego, że są przemocowcami. Nie potrafią logicznie myśleć, analizować sytuacji, problemem jest dla nich podejmowanie samodzielnych decyzji i rozwiązywanie problemów. Są to osoby na pograniczu upośledzenia umysłowego. Sprawcy psychopatyczno-odwetowi mają obniżony poziom empatii, czują potrzebę kontrolowania otoczenia i dostarczania sobie wrażeń. Są przede wszystkim paranoiczni, pamiętliwi i mściwi. Natomiast sprawcy z dużym potencjałem przystosowawczym są świadomi swoich czynów i odpowiedzialności karnej, nie mają zaburzeń osobowości oraz dobrze radzą sobie z funkcjonowaniem w społeczeństwie²⁹.

²⁷ B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa 2009, s. 370.

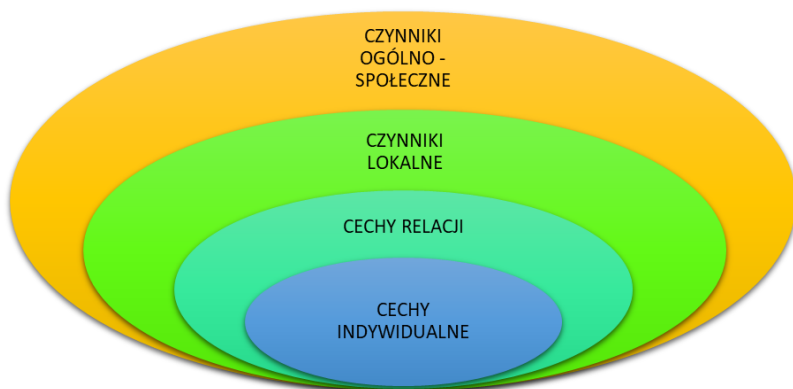
²⁸ J. Hołub, *op. cit.*, s. 13, 14.

²⁹ D. Rode, *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców*, Katowice 2010, s. 248–249.

Tak jak przemoc jest złożonym zjawiskiem, tak i różne są jej przyczyny. Aby wytłumaczyć występowanie zjawiska przemocy w rodzinie, wielu badaczy odwołuje się wspólnie do teorii integracyjnych, czyli wieloczynnikowych. W celu rozpoznania problemu konieczna jest analiza cech rodziny i jej członków, a także rozpatrzenie indywidualnych cech społeczności, w której ta rodzina funkcjonuje.

Richard Gelles twierdzi, że najważniejszym czynnikiem sprzyjającym występowaniu przemocy w rodzinie są przeżywane przez rodzinę stresy sytuacyjne. Zarówno one, jak i negatywne wpływy kulturowe, niekorzystne cechy położenia społecznego oraz negatywne doświadczenia socjalizacyjne, które prowadzą do problemów emocjonalnych i psychicznych rodziców, tworzą zasadnicze tło występowania przemocy w rodzinie³⁰. Kevin Browne, nawiązując do teorii R. Gellesa, zaproponował wieloczynnikowy model przemocy w rodzinie, obejmujący różne cechy osobowości sprawcy, czynniki sytuacyjne i kulturowe, z których najważniejsze w jego przekonaniu są relacje między członkami rodziny. Jeśli gwarantują one poczucie bezpieczeństwa, są emocjonalnie pozytywne oraz wspierające, to stanowią czynnik niewystępowania przemocy w rodzinie. Tak więc to relacje interpersonalne między członkami rodziny decydują głównie o tym, czy zwiększy się prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy czy też nie³¹.

Obecnie najbardziej popularny stał się model ekologiczny, który opiera się na modelu Jaya Belsky'ego z lat 80. ubiegłego stulecia. Model ten jest traktowany jako uniwersalna interpretacja uwarunkowań przemocy.

Wykres 1. Ekologiczny model przemocy

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Health Organisation, *World report on violence...*, s. 9.

³⁰ Za: *ibidem*, s. 170.

³¹ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, WSiP, Warszawa 1999, s. 43.

Jay Belsky wymienia 3 poziomy czynniki, które warunkują występowanie przemocy w rodzinie: makrosystem, ekosystem i mikrosystem. Pierwszy oznacza ogólne cechy społeczeństwa, jego normy i wartości odnoszące się do rodziny oraz dziecka, a także politykę państwa wobec rodziny. Ekosystem to warunki lokalne funkcjonowania rodziny, jej kontekst społeczno-kulturowy, ekonomiczny oraz socjalny. Mikrosystem definiuje się jako zjawiska wewnątrzrodzinne, historię rodziny, doświadczenia socjalizujące rodziców i ich cechy osobiste. Wg J. Belsky'ego przemoc w rodzinie występuje na skutek niewłaściwych interakcji wewnątrz niej oraz zaburzenia interakcji rodziny z otoczeniem, którym jest społeczeństwo i środowisko³².

Indywidualne czynniki, które podwyższają prawdopodobieństwo bycia ofiarą przemocy w rodzinie lub jej sprawcą, są następujące: wiek ofiary i sprawcy przemocy, płeć, cechy społeczne, problemy osobiste sprawców, cechy osobowościowe sprawców, osobiste doświadczenia przemocy, cechy specyficzne ofiary. Natomiast cechy rodziny zwiększające ryzyko wystąpienia przemocy to: samotne rodzicielstwo, wielodzietność; złe warunki socjalne; konflikty małżeńskie; zaburzenia relacji interpersonalnych; zakłócenia tzw. systemu rodzinnego; trwałe stres o różnym podłożu; izolacja społeczna rodziny. Istnieją też określone cechy społeczności lokalnej zwiększające ryzyko stosowania przemocy domowej, w tym: duża mobilność społeczna; znaczne zróżnicowanie populacji (heterogeniczność); słabe więzi społeczne; wysoki status prywatności życia rodzinnego; izolacja społeczna; duże zagęszczenie ludności; wysoki poziom ubóstwa i bezrobocia; normy obyczajowe obowiązujące w społeczności odnoszące się do relacji rodzinnych, pozycji dzieci i kobiet, seniorów; brak wyraźnych sankcji za przemoc wobec członków rodziny oraz słabe zaplecze instytucjonalne³³.

Wyróżnia się też sprzyjające przemocy cechy i zjawiska ogólnospołeczne, a więc: normy kulturowe aprobujące przemoc; normy kulturowe uznające dominację jednych członków rodziny nad innymi; normy nadmiernie chroniące prywatność rodziny (por. *Moralność pani Dulskiej*, obraz rodziny z początku XX wieku); występowanie nierówności społecznych ze względu na płeć i status socjoekonomiczny; niski poziom zabezpieczenia społecznego; niewłaściwą politykę zdrowotną; niefunkcjonalne rozwiązania prawne dotyczące problemu przemocy domowej lub ich brak; występowanie konfliktów wojennych; okresy transformacji społecznych; pauperyzację społeczeństwa.

³² J. Belsky, *Child Maltreatment. An ecological Integration*, "American Psychologist" 1980, nr 4 (35), s. 320–335.

³³ Biuro Narodów Zjednoczonych w Wiedniu Centrum Rozwoju Społecznego i Spraw Humanitarnych, *Strategie postępowania z przemocą w rodzinie. Podręcznik* (Nowy Jork 1993), Wyd. Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Rodziny i Kobiet, Warszawa 1995, s. 7.

Przyczyną stosowania przemocy wobec osób bliskich może być także syndrom Otella, nazywany alkoholowym obłędem zazdrości lub paranoją alkoholową. Zazwyczaj dotyka on mężczyzn. Chory ma urojenia, że partnerka zdradza go na każdym kroku, patrzy na innych mężczyzn z pożądaniem, rozmawia z kimś, nie dochowując mu wierności. Takie przeświadczenie jest związane z niską samooceną sprawcy i przeważnie zaczyna się niewinnie – prośbą o założenie skromniejszego stroju, pytaniem o kolegów z pracy czy skomentowaniem SMS-a do koleżanki. Syndrom nie musi pojawić się tylko w powiązaniu z nadużywaniem alkoholu³⁴. Nazwa syndromu wzięła się od imienia tytułowego bohatera tragedii Szekspira. Bohater Szekspira poślubia Desdemonę, którą zabija, wpadłszy w szal zazdrości. Nie miał powodów, by nie wierzyć w wierność żony, jednak dał się sprowokować swojemu najlepszemu przyjacielowi. U osoby z zaburzeniem „przyjacielem” miałby być alkohol.

Przemoc w rodzinie niesie za sobą wiele różnorodnych skutków występujących na różnych poziomach, np. jednostkowym, rodzinnym czy ogólnospołecznym.

Skutki mające wymiar społeczny to chociażby koszty społeczne i ekonomiczne wynikające z nieobecności w pracy na skutek leczenia obrażeń lub chorób powstałych w wyniku doznawanej przemocy, to także związane z tymi chorobami wizyty lekarskie, wyjazdy karetek, leki, pobyty w szpitalu; konieczność angażowania służb społecznych, interwencje policji, praca prokuratorów, koszt postępowań sądowych, mniejsza aktywność zawodowa ofiar przemocy domowej, koszty związane z kalectwem lub przedwczesną śmiercią, konieczność zapewnienia opieki zastępczej dla ofiary. Najczęściej dostrzega się jednak skutki przemocy w wymiarze jednostkowym. Są to różnego rodzaju konsekwencje fizyczno-zdrowotne. Należą do nich:

- skutki bezpośrednie – urazy i obrażenia fizyczne, większa zapadalność na pewne choroby i schorzenia, poczucie zmęczenia, mniejsza aktywność fizyczna, specyficzne zaburzenia zdrowotne, zespół bólu przewlekłego, rozwój dysfunkcji i zaburzeń seksualnych, bezpłodność, przedwczesna śmierć;
- skutki długotrwałe – skłonność do chorób nowotworowych, mięśniaków, choroby niedokrwiennej serca, zapalenia wątroby, przewlekłego zapalenia oskrzeli i chorób płuc.

Doznawanie przemocy w rodzinie obejmuje też konsekwencje psychologiczno-behawioralne:

- skutki bezpośrednie – popadanie w problemy uzależnieniowe, depresje, rozwój postaw lękowych, zaburzenia snu, zaburzenia łaknienia, rozwój poczucia winy i wstydu, fobie społeczne, ataki paniki, zaburzenia psychosomatyczne, niska samoocena, nikotynizm, ryzykowne zachowania seksualne;

³⁴ <https://www.medonet.pl/zdrowie,zespol-otella---objawy--przyczyny--leczenie--rokowania,artykul,1729413.html> (dostęp: 8.01.2022).

- skutki długotrwałe – samobójstwa i zabójstwa, a u dzieci: pogorszenie funkcji poznawczych, opóźnienia rozwojowe, niska samoocena, nadpobudliwość, zaburzenia w relacjach rówieśniczych, niskie osiągnięcia w szkole, skłonność do autoagresji, przestępczość, stosowanie przemocy, syndrom sztokholmski³⁵, zachowania ryzykowne, PTSD, wyuczona bezradność³⁶.

Skutkiem doznawanej przemocy jest szereg niekorzystnych i trwających wiele lat negatywnych (psychopatologicznych) stanów emocjonalnych ofiary, wymagających terapii psychologicznej. Jednym z nich jest syndrom sztokholmski, do którego wystąpienia potrzebne jest spełnienie 4 warunków: ofiara uzależnia swoje życie od dobrej woli sprawcy, nie widzi możliwości ucieczki, dostrzega uprzejmość ze strony oprawcy oraz jest izolowana od perspektyw innych niż perspektywa sprawcy. Syndrom sztokholmski, nazywany również helsińskim, po raz pierwszy zidentyfikowano u ofiar przemocy po napadzie na Kreditbanken w Sztokholmie 23 sierpnia 1973 r. Termin został użyty przez szwedzkiego kryminologa i psychologa N. Bejerota, który pomagał policji w czasie zdarzenia. Podczas napadu na Kreditbanken napastnicy przetrzymywali zakładników przez 6 dni. Dla obserwatorów zdarzenia zaskakujące było to, że podczas uwalniania przetrzymywanych ofiary żegnały się z oprawcami. Odmawiały też współpracy z organami ścigania, nie chciały składać zeznań obciążających sprawców. Jeden z zakładników uważał, że to porywacze bronili zakładników, nie policja. Kolejny założył fundację, która miała na celu zebranie odpowiedniej kwoty na opłacenie adwokatów dla sprawców napadu, a inna przetrzymywana w budynku zakładniczka zaręczyła się ze swoim porywaczem³⁷.

Innym, często opisywanym w literaturze przedmiotu skutkiem doznawanej przemocy jest zespół stresu pourazowego (z ang. PTSD – *post traumatic stress disorder*), który charakteryzuje się uporczywymi objawami, takimi jak: ciągłe odtwarzanie traumatycznych wydarzeń (z ang. *flashback*), odrętwienie lub pobudzenie większe niż przed doświadczonymi sytuacjami oraz unikanie bodźców związanych z traumą. U dzieci objawy te dzielą się na trzy grupy i wyrażają się najczęściej przez: pobudzenie – nerwowość, drażliwość, napady paniki, trudności w koncentracji, zaburzenia snu, strach w sytuacjach przypominających traumę; wtargnięcia – traumatyczne wspomnienia, zabawy zawierające aspekty traumatycznych zdarzeń; unikanie – zmniejszone zainteresowanie otoczeniem, odcięcie emocjonalne od osób z najbliższego otoczenia, unikanie intensywnych emocji oraz obniżona tolerancja na bodźce³⁸.

³⁵ E. Jarosz, *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna*, Katowice 2009, s. 140–157.

³⁶ J. Helios, W. Jedlecka, *Współczesne...*, s. 36–37.

³⁷ A. Czerniak, *Psychospołeczne paradoksy przemocy*, „Państwo i Społeczeństwo” 2014, t. 14, nr 2, s. 56–57.

³⁸ W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *Wpływ traumy na funkcjonowanie dziecka-świadka*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2004, t. 3, nr 1, s. 116–117.

Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie

Działania ograniczające występowanie problemu przemocy w rodzinie są ściśle związane z koncepcjami dotyczącymi mechanizmów jej występowania oraz z tym, w jaki sposób rozumiane są przyczyny zjawiska. Przemoc można tłumaczyć cechami sprawców lub utrwalonymi społecznie wzorami zachowania, kładąc nacisk na działania skierowane na sprawcę bądź – jak w koncepcji feministycznej – skupiając się głównie na politycznych rozwiązaniach zapewniających równość kobiet. Przemoc wynikająca ze stresujących warunków życia może być niwelowana i wykluczana poprzez poprawę sytuacji życiowej rodzin i wyrównywania ich szans. Zwolennicy znaczenia czynnika kontroli społecznej dążą do zaostrzenia sankcji, przepisów i praw dotyczących odpowiedzialności za przemoc w rodzinie. Wyróżnić więc można dwa sposoby podejścia do zjawiska przemocy: podejście kryminalizujące zjawisko i podejście dekryminalizujące zjawisko i traktujące je w kategorii choroby. W przypadku pierwszego mówimy o prawnych rozwiązaniach zapobiegania przemocy, przerywania jej ciągłości, natomiast podejścia dekryminalizujące zjawisko wskazują na nieskuteczność represji wobec sprawców, a nawet negatywne skutki karania ich. Karanie i izolowanie jest zamieniane na programy terapeutyczne wobec sprawców przemocy. Uwzględniając założenia obu stron, za najskuteczniejsze należy uznać działanie wielopoziomowe. Kierując się zasadą sprawiedliwości naprawczej, trzeba zastosować odpowiednią do czynu karę, ale przy założeniu, że najważniejsze jest zrozumienie przez sprawcę, jakie skutki niesie jego zachowanie, i odkrycie, skąd to zachowanie się bierze³⁹.

Biorąc pod uwagę predyspozycje indywidualne i okoliczności społeczne, kulturowe oraz aspekty socjalne funkcjonowania rodziny, podkreśla się obecnie konieczność organizowania działań na rzecz przeciwdziałania przemocy. Zgodnie ze stanowiskiem przedstawicieli nurtów integracyjnych działania te powinny być organizowane na 3 poziomach:

- 1) Profilaktyki uniwersalnej – a więc podstawowego poziomu działań zmierzających do zapobiegania przemocy, niedopuszczenia do jej wystąpienia. Odnosi się to do działań długofalowych nakierowanych na całe społeczeństwo. Narzędzia tej profilaktyki to kampanie uświadamiające, wprowadzanie zmian w polityce społecznej oraz wielowymiarowa edukacja społeczna. Istotne jest też eliminowanie norm społecznych akceptujących przemoc w rodzinie, niwelowanie nierówności społecznych, rozwijanie form wsparcia dla rodzin, zmiana negatywnych społecznych postaw wobec kobiet i dzieci oraz podniesienie kompetencji wychowawczych rodziców⁴⁰;

³⁹ Biuro Narodów Zjednoczonych Centrum Rozwoju, *Strategie postępowania...*, s. 19.

⁴⁰ K. Browne, M. Herbert, *op. cit.*, s. 43–53.

- 2) Wczesnej interwencji – bezpośrednich działań wobec rodzin najbardziej zagrożonych wystąpieniem zjawiska przemocy. Ten rodzaj profilaktyki koncentruje się na obszarach o podwyższonym ryzyku wystąpienia przemocy, a działaniem obejmuje się całe rodziny. Działania z zakresu wczesnej interwencji opierają się na opracowaniu trafnych wzorów identyfikacji rodzin ryzyka, szkoleniu pracowników opieki zdrowotnej, pracowników socjalnych i innych osób, które mogłyby identyfikować przypadki występowania przemocy, a także wypracowaniu strategii powstrzymywania rozwoju zjawiska przemocy;
- 3) Terapii – obejmującej działania zmierzające do opanowania i ustąpienia przemocy w rodzinie oraz przeciwdziałanie jej występowaniu w przyszłości. Na tym poziomie działania ukierunkowuje się na zatrzymanie sprawcy, izolację od ofiar, terapię rodzin oraz prewencję. Działania szczegółowe na tym poziomie obejmują: zatrzymanie sprawców, osądzenie, zapewnienie opieki prawnej ofiarom, udzielenie im schronienia, terapię rodzin, treningi komunikacji interpersonalnej, terapię ofiar. Terapia dzieci jest prowadzona równoległe z terapią rodziny i skupia się przede wszystkim na odbudowaniu w nich poczucia bezpieczeństwa, poczucia własnej wartości, rozwija umiejętności społeczne, pomaga odreagować traumę, a także eliminuje negatywne wzorce zachowań nabyte w domu rodzinnym⁴¹.

O sposobach przeciwdziałania przemocy w rodzinie i metodach zwalczania tego zjawiska w Polsce traktuje ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Jednym z najważniejszych działań w tym zakresie jest udzielenie kompleksowej pomocy osobom doświadczającym aktów krzywdzenia w środowisku rodzinnym. W świetle zapisów ustawy „osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się bezpłatnej pomocy, w szczególności w formie:

- 1) poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego, zawodowego i rodzinnego;
- 2) interwencji kryzysowej i wsparcia;
- 3) ochrony przed dalszym krzywdzeniem przez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się i zbliżania się do osoby pokrzywdzonej;
- 4) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;
- 5) badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie oraz wydania zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie;

⁴¹ World Health Organisation, *World report on violence...*, s. 25–26.

6) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, która nie ma tytułu prawnego do zajmowanego wspólnie ze sprawcą przemocy lokalu, pomocy w użytkowaniu mieszkania⁴².

Istotne w procesie przeciwdziałania przemocą są także działania skierowane do osób dopuszczających się krzywdzenia najbliższych. Ustawa przewiduje dwie główne formy takich działań: „środki mające na celu zapobieganie ich kontaktowaniu się z osobami pokrzywdzonymi oraz oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne”⁴³.

Jednym z najważniejszych rozwiązań mających na celu przeciwdziałanie przemocą w rodzinie, a jednocześnie stanowiących narzędzie oddziaływań instytucjonalnych w rodzinach dotkniętych przemocą jest procedura interwencyjna „Niebieska Karta”. Procedura ta obejmuje „ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocą w rodzinie”⁴⁴. Aby rozpocząć procedurę, policjant, pracownik socjalny, pracownik oświaty, członek GKRPA, lekarz lub pielęgniarka muszą wypełnić „kartę A”, która służy zebraniu podstawowych informacji o ofierze przemocą i jej sytuacji. Podczas uruchamiania tej procedury osoba dotknięta przemocą otrzymuje „kartę B” zawierającą informacje, gdzie może szukać pomocy, kiedy poczuje się zagrożona. W ciągu 7 dni „karta A” jest dostarczana do zespołu interdyscyplinarnego funkcjonującego w gminie, w której zamieszkuje ofiara. Przewodniczący takiego zespołu w ciągu 3 kolejnych dni powołuje grupę roboczą 3 do 5 specjalistów, którzy mają podjąć odpowiednie działania na rzecz powstrzymania przemocą w danej rodzinie. W czasie spotkania grupy roboczej (odbywającego się nie później niż po 30 dniach od jej utworzenia), na które zapraszana jest też osoba doznająca przemocą, stawia się diagnozę i razem z ofiarą opracowuje indywidualny plan pomocy, który jest zapisywany w „karcie C”. Następnie na spotkaniu z grupą roboczą wzywana jest osoba dopuszczająca się aktów przemocą w rodzinie i w jej obecności uzupełniana jest „karta D”, zawierająca wezwanie do zaprzestania stosowania przemocą oraz deklaracje sprawcy, w tym działania, jakie zamierza podjąć, aby zaprzestać stosowania przemocą. Podejmując oddziaływanie wobec osób dopuszczających się przemocą, w uzasadnionych sytuacjach zespół interdyscyplinarny może wystąpić do prokuratury o zastosowanie środków zapobiegawczych, takich jak: nakaz opuszczenia przez agresora lokalu, w którym zamieszkuje wspólnie z ofiarą lub ofiarami, dozór policji czy

⁴² Art. 3.1. u.p.p.r.

⁴³ Art. 4 u.p.p.r.

⁴⁴ Art. 9d. ust. 2 u.p.p.r.

przeniesienie do aresztu tymczasowego. Sąd może zobowiązać sprawcę do uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym. W trakcie trwania procedury „Niebieskiej Karty” ofiara ma zgłaszać każdorazową krzywdę zespołowi grupy roboczej lub policji. Każda notatka z interwencji jest dołączana do dokumentacji i istotna dla działań pomocowych. Procedura kończy się, gdy przemoc w danej rodzinie ustaje i gdy zostanie zrealizowany założony w danej rodzinie plan pomocy. Nawet po zakończeniu procedury, gdy przemoc pojawi się ponownie, można rozpocząć kolejną procedurę od ponownego wypełnienia „karty A”⁴⁵.

Istotną rolę w postępowaniu ze sprawcą przemocy odgrywają działania mające wspomóc go w przezwyciężaniu skłonności do aktów agresji wobec najbliższych. Służą temu programy korekcyjno-edukacyjne, których zasadniczym celem jest „powstrzymanie sprawców przed dalszym krzywdzeniem członków rodziny, a w związku z tym zatrzymanie i wyeliminowanie tego zjawiska”⁴⁶. Istnieją różnorodne modele takich programów. Najpowszechniejszym z nich jest model Duluth. Jest to program dla mężczyzn stosujących przemoc domową. Jego nazwa pochodzi od miasta Duluth w stanie Minnesota. Realizowany jest w USA od 1981 r., a w Polsce (przystosowany do naszych realiów pod kierownictwem Marka Prejznera) od roku 2000. W ramach tych oddziaływań prowadzone są wykłady na temat przemocy, jej przyczyn i sposobów zapobiegania jej. Na zajęciach warsztatowych omawiane są metody opanowywania agresji, wyrażania uczuć, uczestnicy analizują sceny z własnych domów, aby rozpoznać swoje błędy i wspólnie poszukiwać rozwiązań. W ramach tych zajęć tworzy się także plan bezpieczeństwa – polega on na tym, że dla sytuacji, w której dana osoba zazwyczaj stosowała przemoc, ma ona za zadanie opracować dla siebie taką reakcję, która nie wyrządzi nikomu krzywdy. Po ukończonych zajęciach przeprowadza się ankietę ewaluacyjną wśród uczestników. Jak dowodzą wyniki takich badań, 65% uczestników deklaruje, że nie wraca już do zachowań przemocowych⁴⁷.

Istotną rolę w procesie przeciwdziałania przemocy w rodzinie odgrywają też instytucje pomocy społecznej i zatrudnieni w nich pracownicy socjalni. Ogólnie, pomoc społeczna jest ważnym ogniwem systemu przeciwdziałania przemocy

⁴⁵ NIK, *Niebieskie Karty. Co warto wiedzieć o procedurze?*, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10944.pdf> (dostęp: 25.01.2022).

⁴⁶ A. Witkowska-Paleń, *Programy edukacyjno-korekcyjne wsparciem dla rodzin dotkniętych przemocą*, w: *Współczesna rodzina. Aspekty społeczno-prawne*, red. B. Szluz, A. Szluz, M. Urbańska, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2017, s. 177.

⁴⁷ Millward Brown SMG/KRC, *Ogólnopolskie badanie profesjonalistów realizujących programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie*, Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, s. 46-48, file:///C:/Users/Admin/Downloads/zal.-36.-ogolnopolskie-badanie-profesjonalistow-realizujacych-programy-oddzia-lywan-k-e-dla-osob-stosujacych-przemoc-w-rodzinie.pdf (dostęp: 25.01.2022).

w rodzinie. Pracownicy socjalni są członkami zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych w gminach, uczestniczą w realizacji procedury interwencyjnej „Niebieska Karta”, a gminne jednostki pomocy społecznej „zapewniają obsługę organizacyjno-techniczną” dla pracy zespołów i grup roboczych⁴⁸.

Konkluzje

Zadaniem pracowników socjalnych w ramach procedury „Niebieskiej Karty” jest: przeprowadzenie szczegółowej diagnozy sytuacji w rodzinie dotkniętej przemocą oraz potrzeb osób doznających znęcania; udzielenie kompleksowych informacji o możliwościach pomocy i instytucjach świadczących pomoc ofiarom przemocy domowej, możliwościach działań, których celem będzie poprawa sytuacji osoby doznającej przemocy; a także zorganizowanie dostępu do pomocy medycznej oraz do bezpiecznego schronienia (np. w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie). Pracownicy socjalni mogą też prowadzić rozmowy z agresorami rodzinnymi na temat konsekwencji stosowania przemocy oraz informować ich o możliwościach podjęcia leczenia (np. odwykowego, terapeutycznego) oraz uczestnictwa w programach edukacyjno-korekcyjnych⁴⁹. Nie oznacza to jednak, że działania prewencyjne przyniosą zamierzony efekt oraz cofną skutki przemocy, z którymi na co dzień mierzą się ofiary.

Wraz z rozwojem technologii przemoc przybiera wiele nowych form i trzeba się liczyć z tym, że potrzebne nam będą nowe narzędzia do radzenia sobie z tym zjawiskiem.

Bibliografia

- Badura-Madej W., Dobrzyńska-Mesterhazy A., *Wpływ traumy na funkcjonowanie dziecka-świadka*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2004, t. 3, nr 1, s. 115–126.
- Belsky, J., *Child maltreatment: an ecological antegration*, „American Psychologist” 1980, nr 4 (35), s. 320–335.
- Biuro Narodów Zjednoczonych w Wiedniu Centrum Rozwoju Społecznego i Spraw Humanitarnych, *Strategie postępowania z przemocą w rodzinie. Podręcznik* (Nowy Jork 1993), Wyd. Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Rodziny i Kobiet, Warszawa 1995.
- Borowski M., *Przemoc w rodzinie*, <http://www.korzan.edu.pl/konferencja/referaty/borowski.pdf> (dostęp: 23.01.2022).

⁴⁸ Zob. Art. 9a, ust. 9, u.p.p.r.

⁴⁹ Zob. § 11, pkt 1–5 rozporządzenia Rady Ministrów z dn. 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. 2011, nr 209, poz. 1245).

- Browne K., Herbert M., *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, WSiP, Warszawa 1999.
- Cyberprzemoc – czym jest? Rodzaje, skutki, objawy cyberprzemocy. Co grozi za cyberbullying?, <https://www.era.informatyki.pl/cyberprzemoc.html> (dostęp: 24.01.2022).
- Czerniak A., *Psychospołeczne paradoksy przemocy*, „Państwo i Społeczeństwo” 2014, t. 14, nr 2, s. 49–64.
- Gadomska H., *Gaslighting. Najokrutniejsza i najbardziej wyrafinowana forma przemocy*, <https://www.focus.pl/artykul/najsubtelniejsza-i-najokrutniejsza-forma-przemocy-gaslighting-to-pojecie-lepiej-znac> (dostęp: 08.01.2022).
- Helios J., Jedlecka W., *Współczesne oblicza przemocy. Wybrane zagadnienia*, E Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2017.
- Herzberg S.D., *Przemoc domowa: perspektywa psychologii społecznej*, PARPA, Warszawa 2002.
- Hołub J., *Beze mnie jesteś nikim: przemoc w polskich domach*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2021. <https://www.era.informatyki.pl/cyberprzemoc.html> (dostęp: 24.01.2022).
- Jarosz E., *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2009.
- Jedlecka W., *Formy i rodzaje przemocy*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie” 2017, t. 11, s. 13–29.
- Kmieciak-Baran K., *Przemoc wobec dzieci – diagnoza i interwencja*, w: *Przemoc dzieci i młodzieży w perspektywie polskiej transformacji ustrojowej*, red. J. Papież, A. Płukis, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1998, s. 363–386.
- Mazur J., *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2002.
- Millward Brown SMG/KRC, *Ogólnopolskie badanie profesjonalistów realizujących programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie. Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej*, file:///C:/Users/Admin/Downloads/zal.-36.-ogolnopolskie-badanie-profesjonalistow-realizujacych-programy-oddziaływank-e-dla-osob-stosujacych-przemoc-w-rodzinie.pdf (dostęp: 25.01.2022).
- NIK, *Niebieskie Karty. Co warto wiedzieć o procedurze?*, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10944.pdf> (dostęp: 25.01.2022).
- Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, WSiP, Warszawa 1994.
- Pospiszyl I., *Razem przeciw przemocy*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1999.
- Przemoc wobec kobiet. Badanie na poziomie Unii Europejskiej*, FRA – Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Luksemburg 2014.
- Przemoc w rodzinie w ujęciu interdyscyplinarnym*, red. E. Gruza, Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne, Warszawa 2022.
- Rode D., *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2010.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. 2011, nr 209, poz. 1245).
- Szlendak T., *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2010.
- Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2005.
- Tobiasz-Adamczyk B. i in., *Zaniedbywanie i samozaniedbywanie wśród osób starszych w opinii pracowników socjalnych i medycznych*, „Gerontologia Polska” 2008, t. 16, nr 3, s. 169–179.
- Ustawa z dn. 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz.U. 2020, poz. 956).
- Witkowska-Paleń A., *Programy edukacyjno-korekcyjne wsparciem dla rodzin dotkniętych przemocą*, w: *Współczesna rodzina. Aspekty społeczno-prawne*, red. B. Szluz, A. Szluz, M. Urbańska Wydawnictwo UR, Rzeszów 2017, s. 176–190.

Witkowska-Paleń A., *Sprawcy przemocy w rodzinie. Uwarunkowania, okoliczności i konsekwencje stosowania przemocy*, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2019.

Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

World Health Organisation, *World report on violence and health*, Geneva 2020, https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary_en.pdf (dostęp: 21.12.2021).

DOMESTIC VIOLENCE AS A STILL SIGNIFICANT SOCIAL PROBLEM

Abstract

Violence in the family is a complex and heterogeneous phenomenon, hence a lot of attention has been paid to explaining the different ways of defining it, as well as showing various forms and manifestations of this occurrence. This article also focuses on showing the causes and effects of domestic violence and describes in detail how to counteract this problem.

Keywords: domestic violence, social work, counteracting domestic violence, helping victims of violence

PRZEMOC W RODZINIE JAKO ISTOTNY PROBLEM SPOŁECZNY

Streszczenie

Przemoc w rodzinie to zjawisko złożone i niejednorodne, stąd też wiele uwagi poświęcono wyjaśnieniu różnych sposobów jego definiowania, a także ukazano różnorodne formy i przejawy tego zjawiska. W artykule skoncentrowano się na ukazaniu przyczyn i skutków doświadczanej w rodzinie przemocy oraz szczegółowo opisano sposoby przeciwdziałania temu problemowi.

Słowa kluczowe: przemoc w rodzinie, praca socjalna, przeciwdziałanie przemocy domowej, pomoc ofiarom przemocy